

PROVINCIE
FLEVOLAND

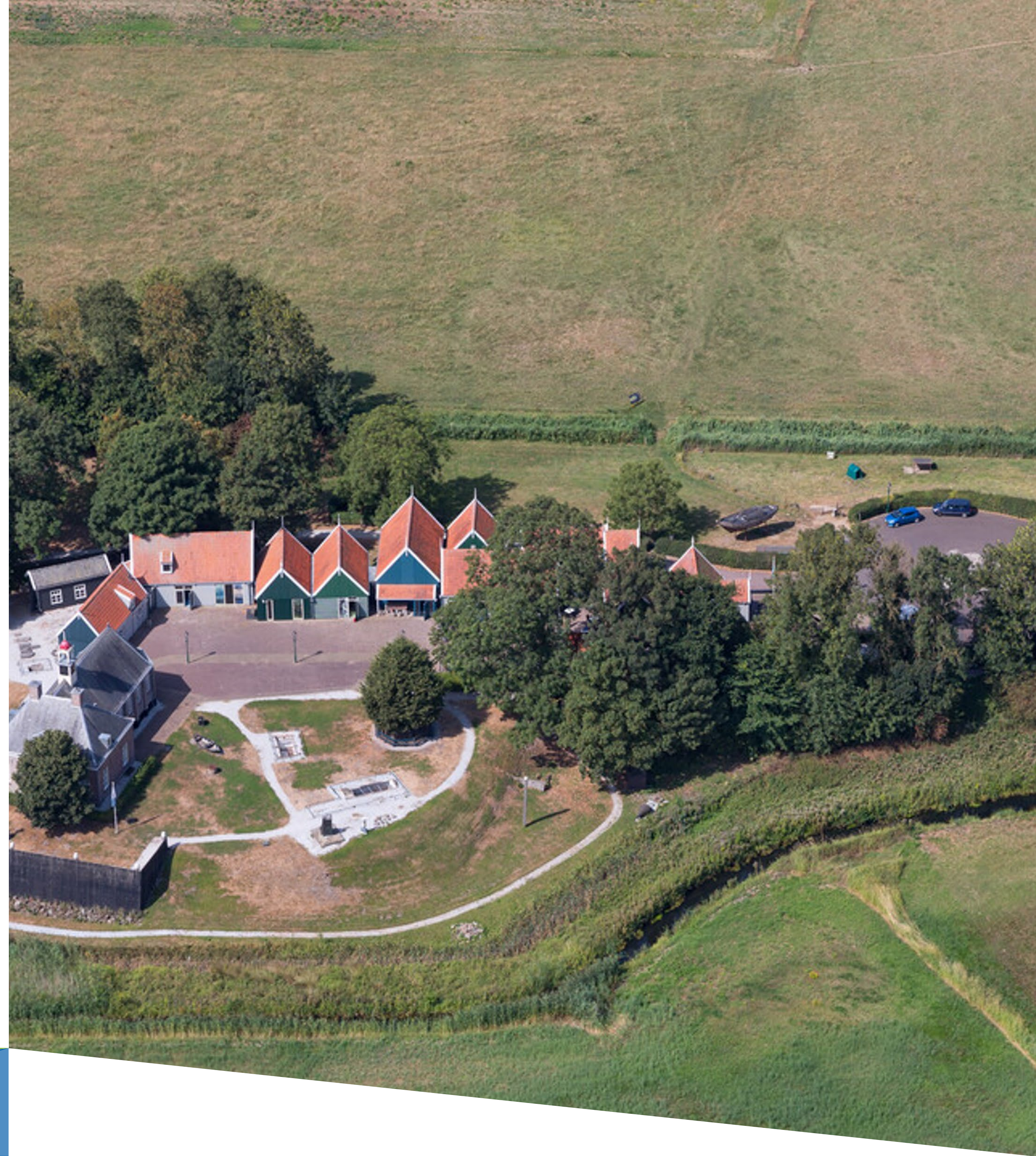
Evaluatie Erfgoedprogramma Erfgoed van de toekomst

Beeldvormende sessie Statencommissie Economie,
Mobiliteit en Samenleving
26 november 2025

Totstandkoming

- Opdracht uit nota cultuurbeleid 2017-2020 + kernopgave het verhaal van Flevoland
- Vastgesteld op 29 januari 2020
- ‘verstevigen’ van erfgoed en verder bouwen aan kennis en beleving van Flevolands erfgoed

Uitgangspunten

- De eigenheid van Flevoland is leidend
- Het verhaal van Flevoland is altijd in ontwikkeling
- Vertrouwen is de basis
- Samen maken we Flevoland

Rol provincie

- Het goede voorbeeld
- Gebiedsregisseur
- Stimuleren samenwerking
- Participatie
- Provinciaal belang
- Regelgevend en kaderstellend

Thema's

1. Erfgoed van de toekomst
2. Iconen van vernieuwing en experiment
3. Geschiedenis van de Zuiderzee
4. Landschap in ondergrond
5. Inpolderingsgeschiedenis

Sporen

1. Behoud en bescherming
2. Publieksbereik en ontsluiting
3. Kennisvermeerdering en kennisdeling

“Gezonken op een half uur gaans van Harderwijk”

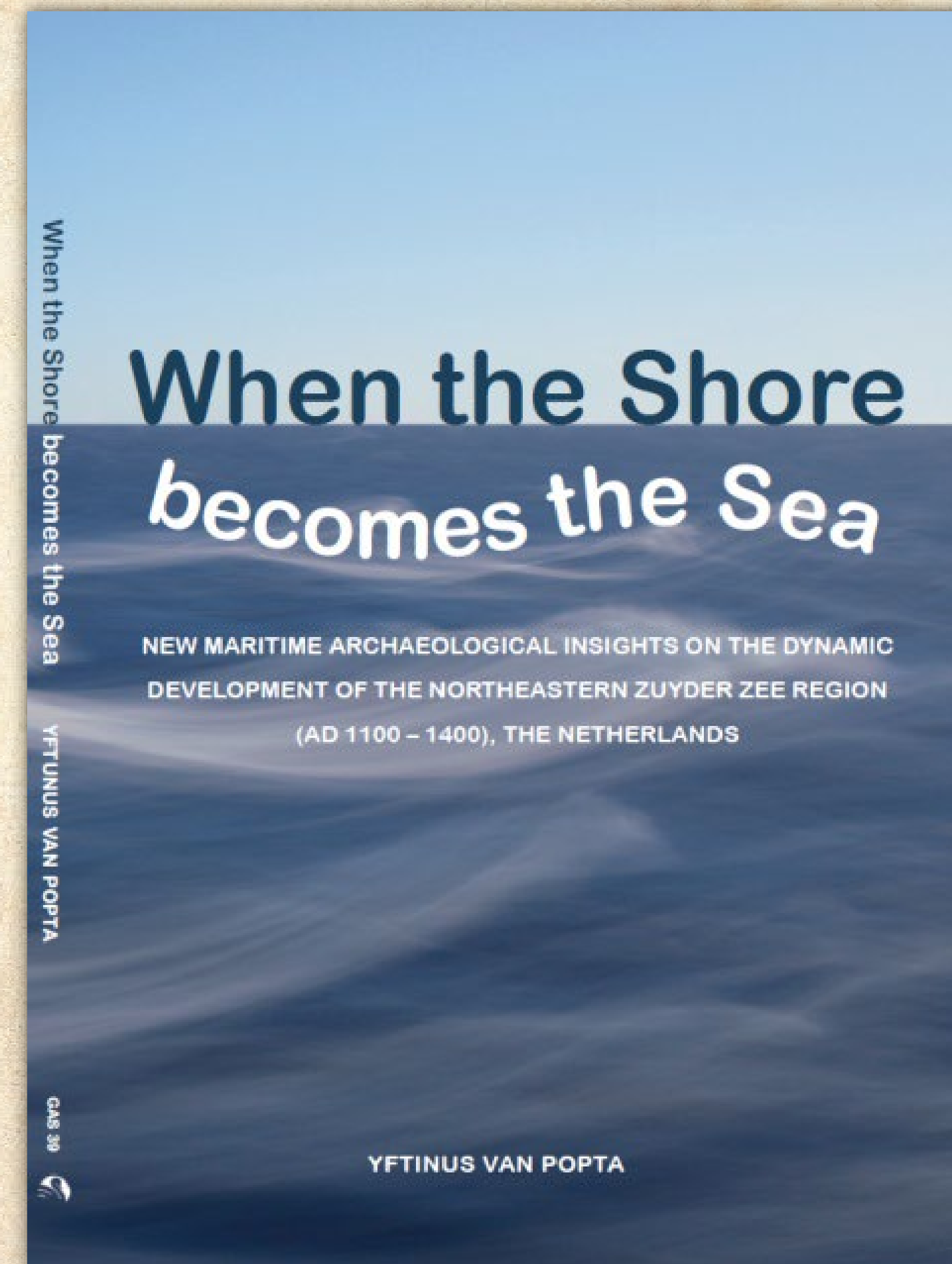

De verhalen achter de scheepswrakken
van de Zuiderzee

Introductie

- › Wie ben ik?
 - › Yftinus van Popta
 - › Maritiem archeoloog/Onderzoeker
 - › Gepromoveerd RUG
 - › Senior projectleider RAAP

- › Inhoud:
 - › Maritiem?
 - › De Drie Gezusters (1893)

Maritiem?

❧ Maritieme archeologie: “wetenschappelijk onderzoek naar de materiële overblijfselen van de mens en zijn/haar activiteiten op zee”

❧ Meest bestudeerde objecttype: scheepswrak

❧ Relevante vraagstellingen

❧ Het onderzoek

- ❧ Hoeveel scheepswrakken liggen er in Nederlandse wateren?
- ❧ Wat voor scheepswrakken zijn dit?
- ❧ Hoe oud zijn deze wrakken?
- ❧ Waar liggen deze wrakken precies?

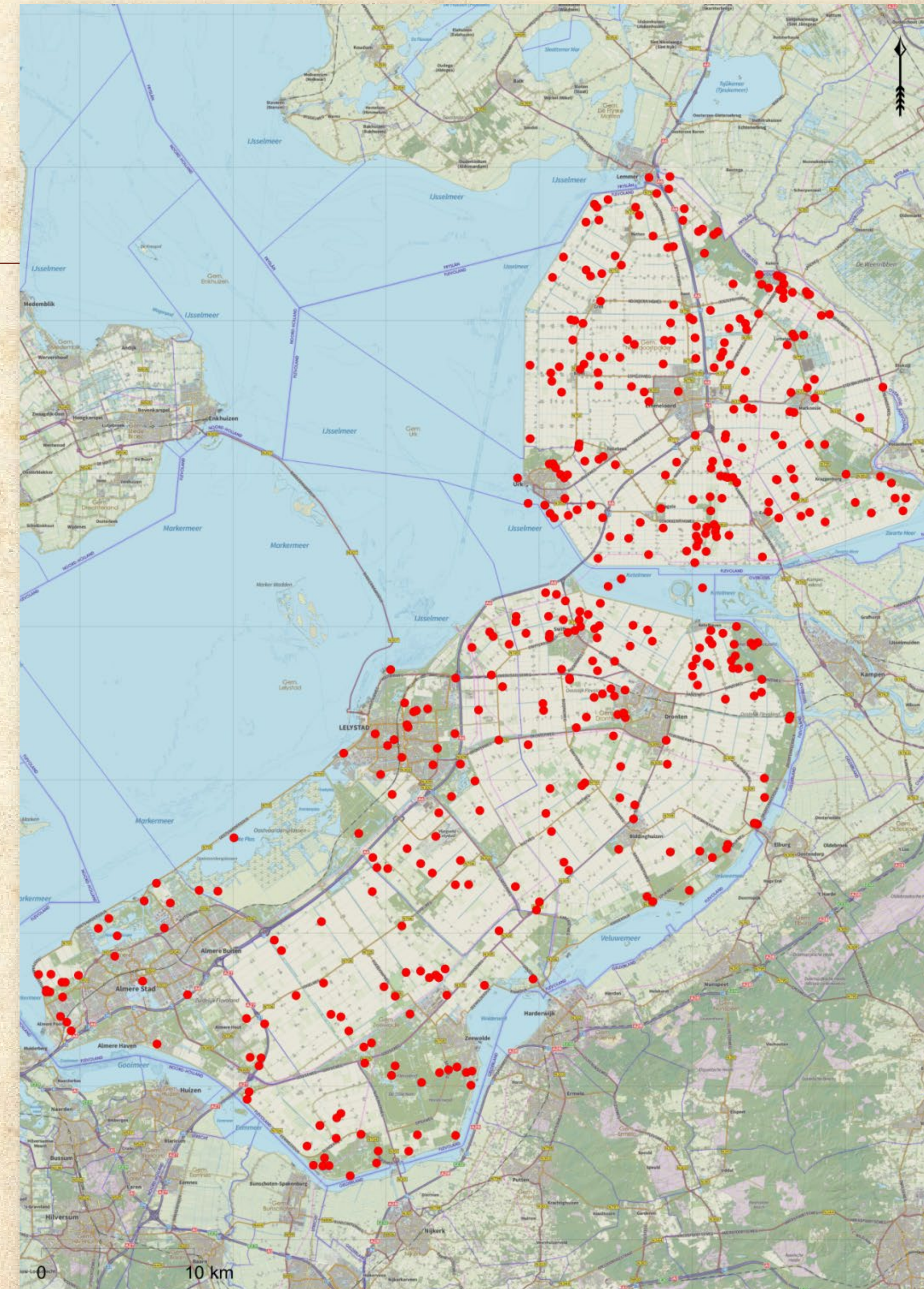
❧ Het verhaal

- ❧ Om welk schip ging het?
- ❧ Wat is er met het schip gebeurd?
- ❧ Wie waren de opvarenden?

Scheepskerkhof Flevoland

- ☞ Voormalige Zuiderzee
 - ☞ Lagune, getijdenwerking
 - ☞ Ontstaan in late middeleeuwen
 - ☞ Afgesloten van Noordzee in 1932 (Afsluitdijk)
- ☞ Ruim 400 wrakken gevonden
- ☞ Ruim 400 verhalen?

Probleemstelling

- ❧ 'Jonge' wrakken (nog steeds) ondergewaardeerd
- ❧ Scheepsarcheologisch onderzoek: technisch, feitelijk
- ❧ Focus op primaire eigenschappen schip (constructie)
- ❧ Potentie publieksbereik onbenut
- ❧ 'Verhaal' veelal buiten beschouwing...

Tijd om daar verandering in te brengen...

Rotterdam, zondag 18 juni 1893

Rotterdam, zondag 18 juni 1893

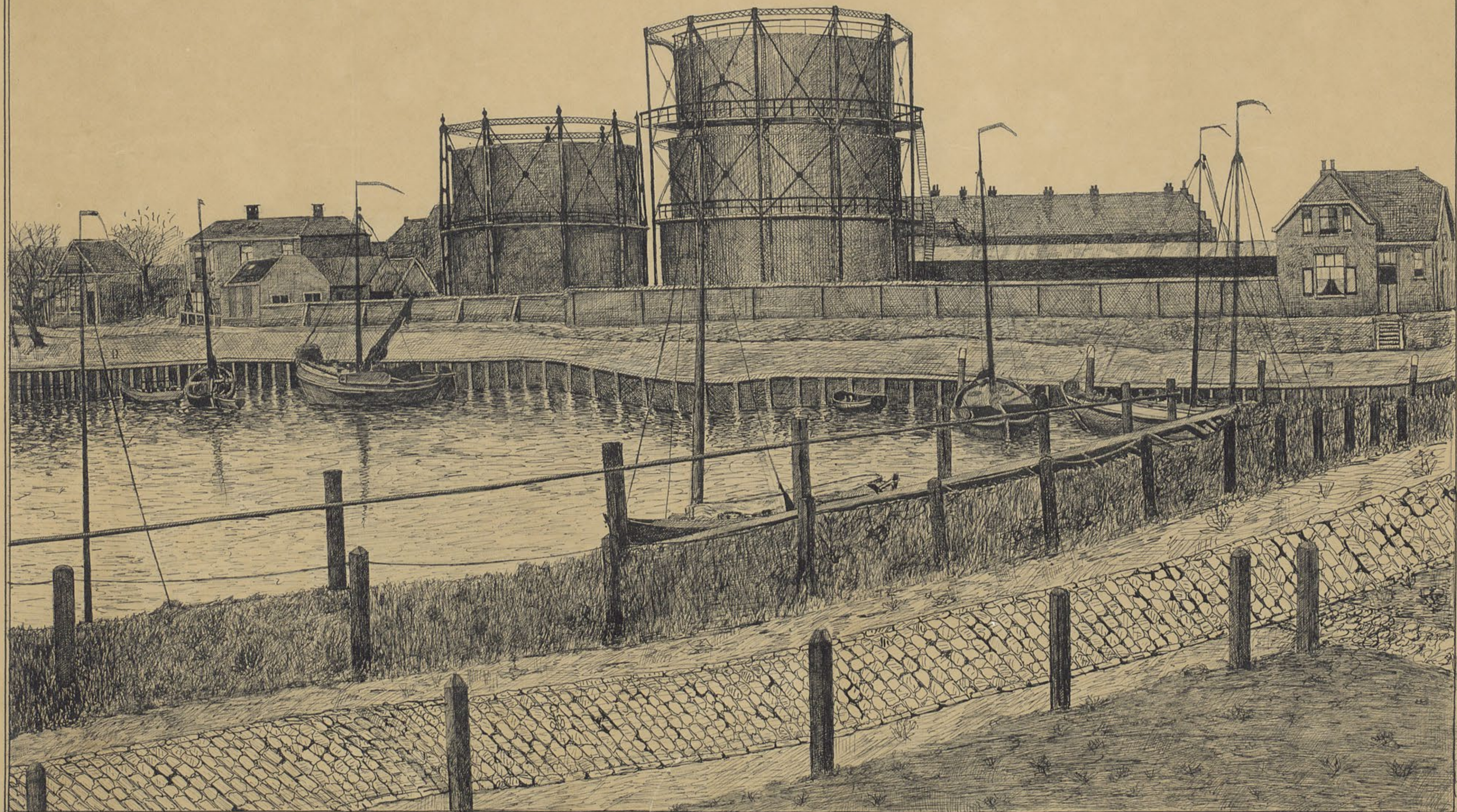

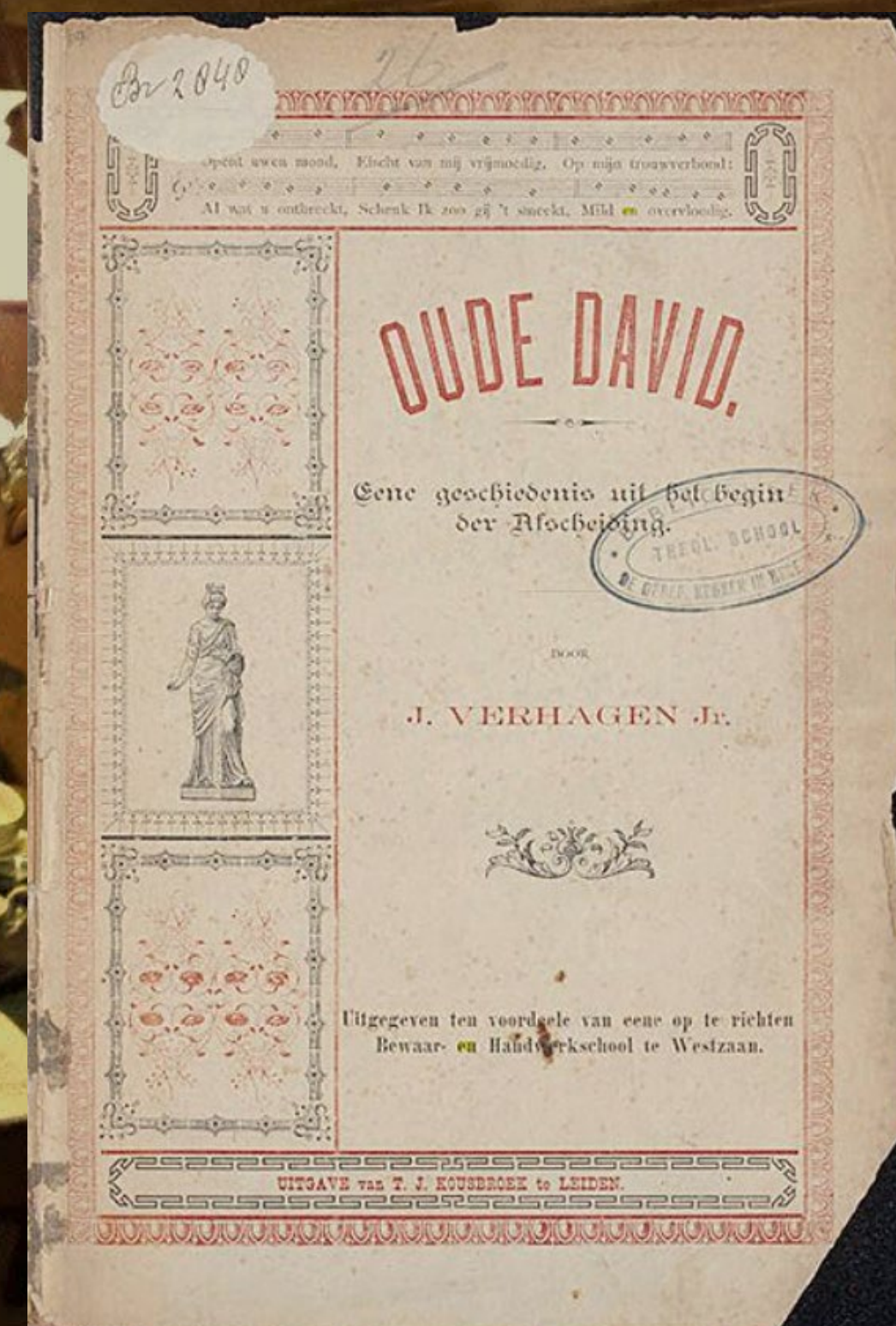
ook de volgorde
in Atlas aan.

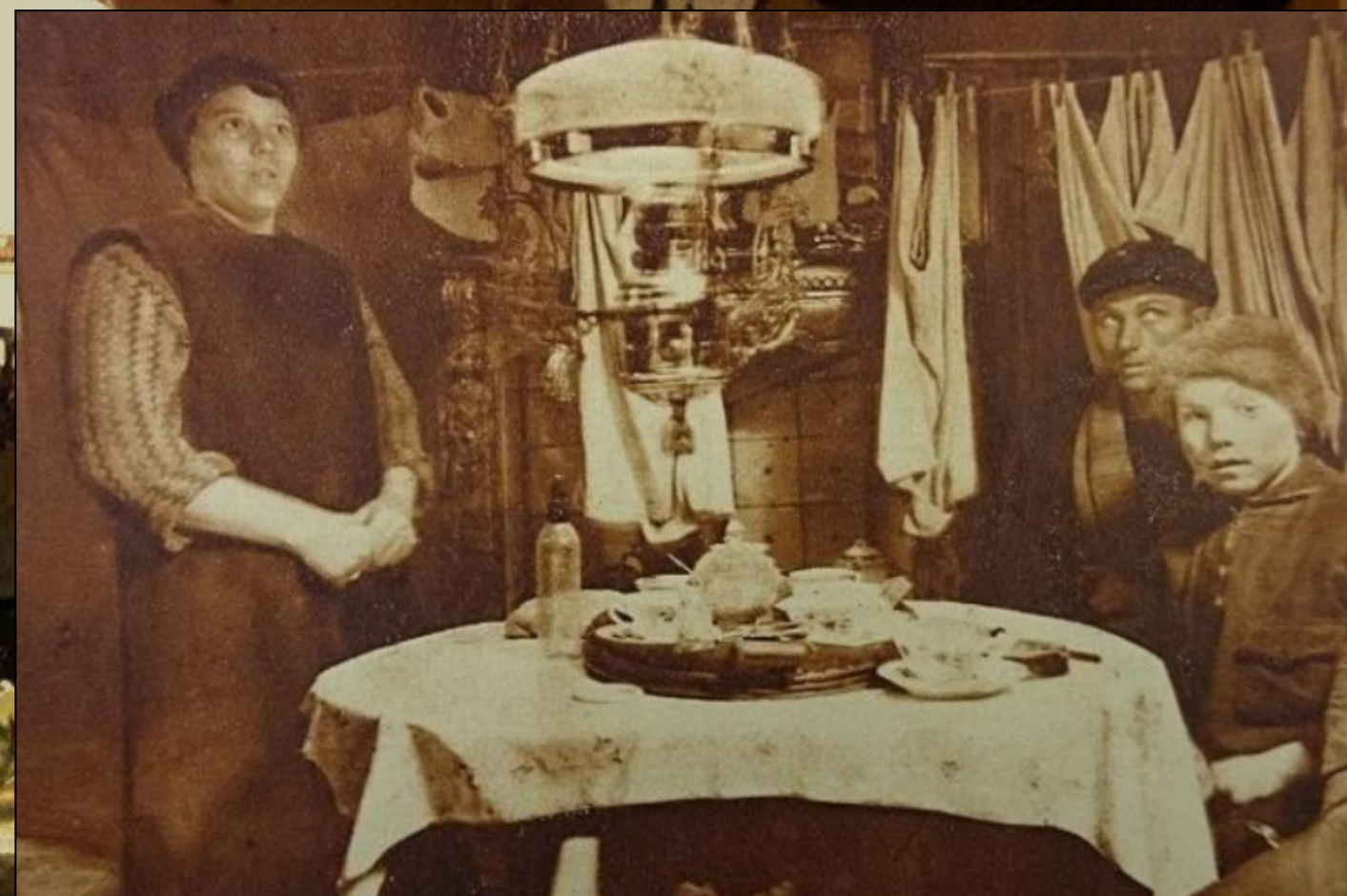

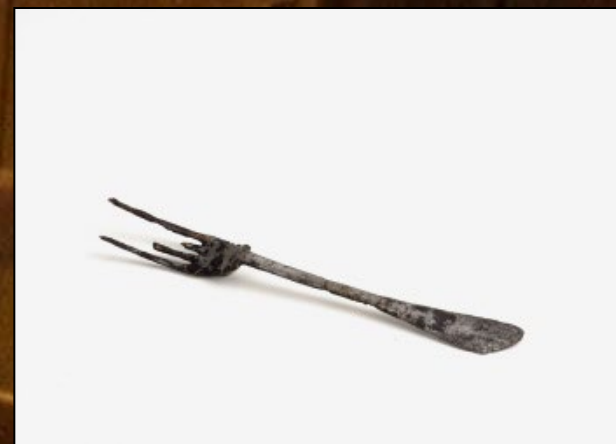
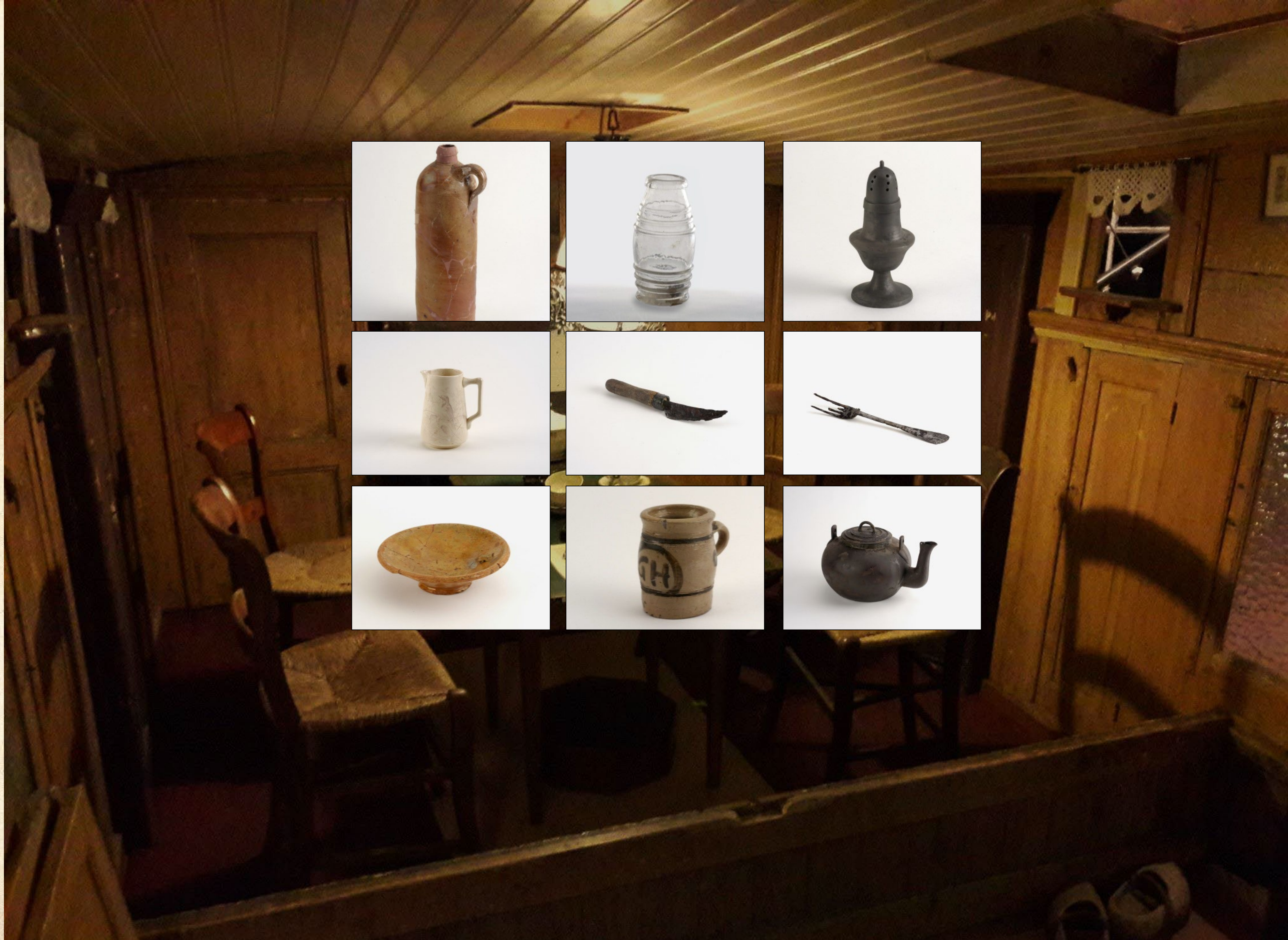

GEZICHT OP DE GEMEENTEGASFABRIEK TE HARDERWYK.

Rotterdam, zondag 18 juni 1893

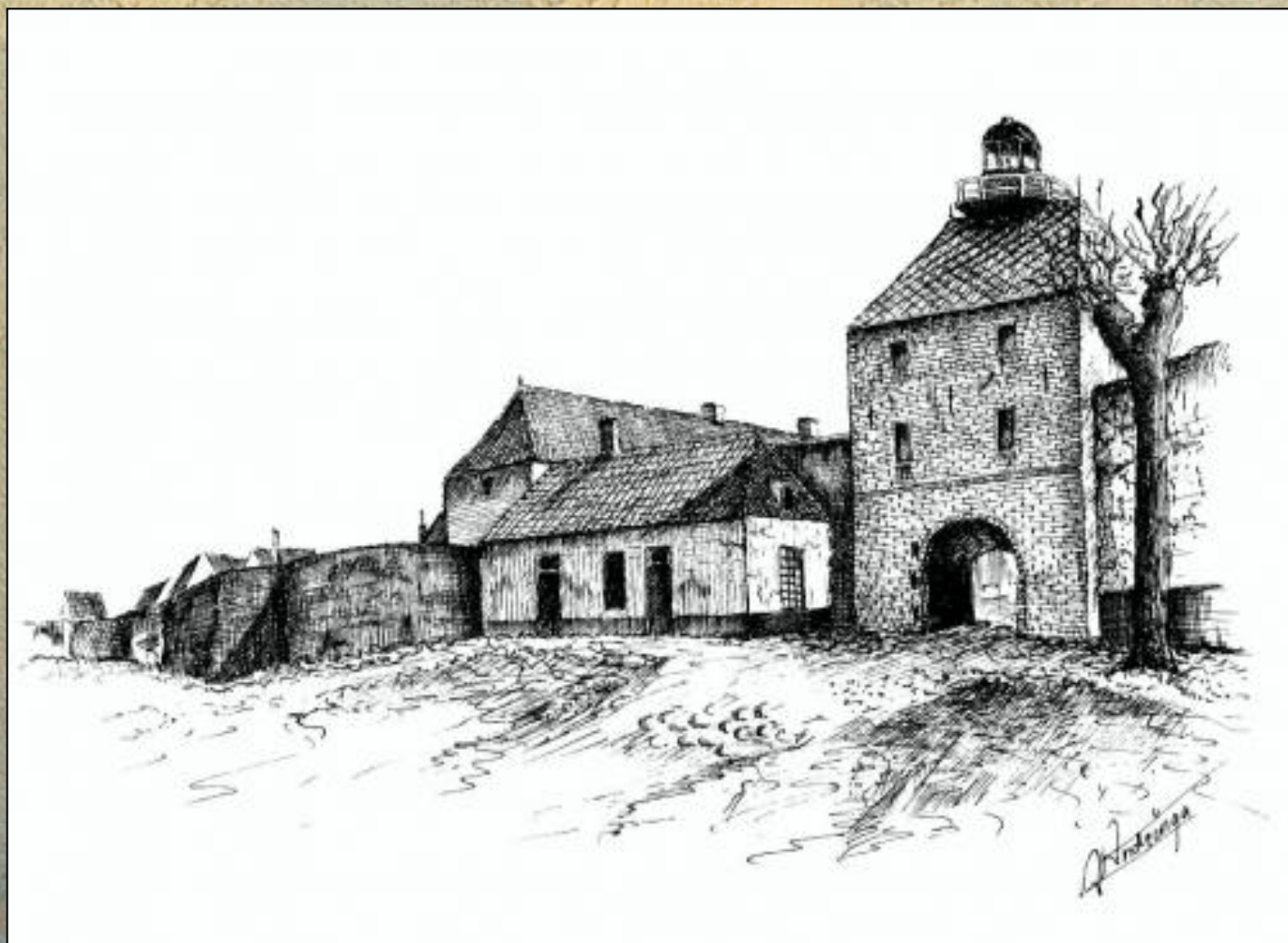
Zuiderzee, maandag 19 juni 1893

08.00 uur: noordoosten wind (2 Bf.), zonnig, 24 graden Celsius

14.00 uur: zuidwestenwind (1 Bf.), zonnig, 28 graden Celsius

22.00 uur: windstil, lichte bewolking, 19 graden Celsius

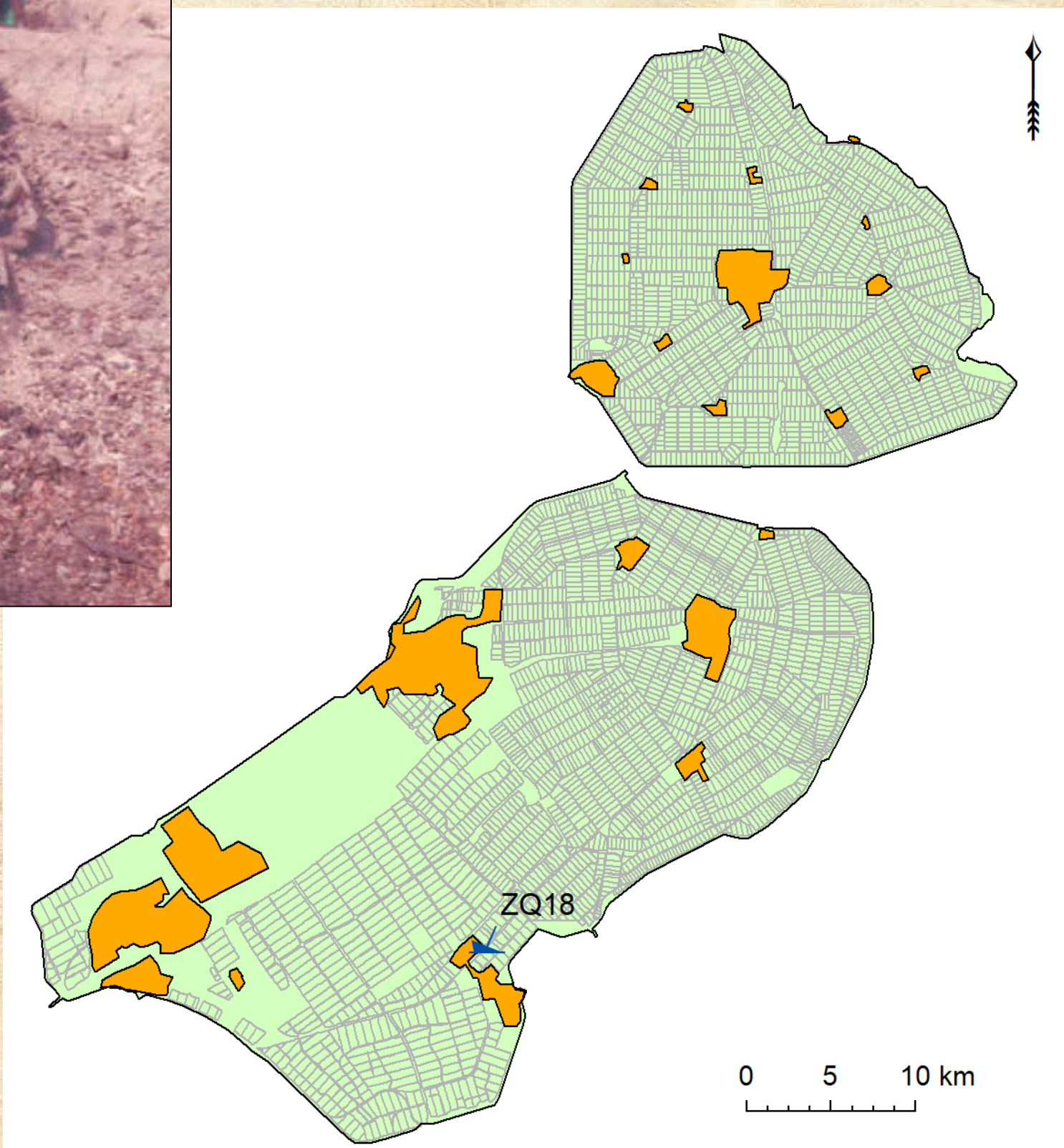

* HARDERWIJK, 20 Juni. In den afgelopen nacht is op een half uur gaans van de stad, op de Zuiderzee, (de z. g. „Knaar“) gezonken de tjalk *De drie Gezusters*, komende van Rotterdam en bevaren door schipper Meijer uit Wildervank, inhoudende 31 last steenkolen voor de gemeentelijke gasfabriek. Naar men verneemt waren schip en lading verzekerd; de opvarenden zijn gered.

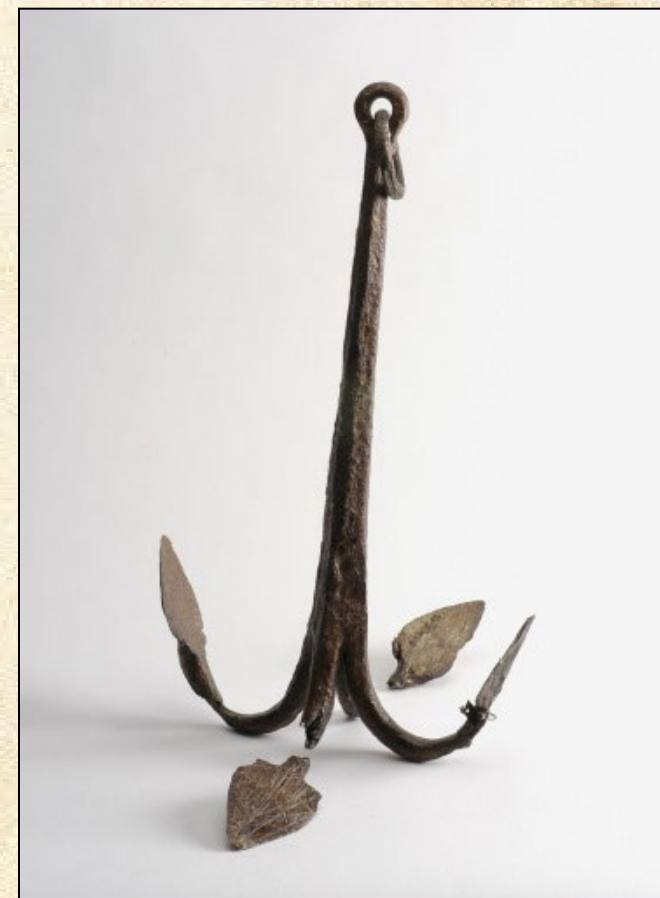
Zomer 1979

- > Opgraving Zeewolde – Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP)
- > Kavel ZQ 18
- > Scheepswrak

Onderzoeksresultaten

- › Constructie relatief goed bewaard gebleven
- › Scheepstype: tjalk
- › Lading: steenkolen
- › 577 vondsten
- › Gezin aan boord: objecten toebehorend aan man, vrouw en kind
 - › Datering ondergang: na 1878 (o.b.v. cent)
 - › Conclusie: tjalk, vergaan aan het eind van de 19^e eeuw

Maar...

Papiersnippers

- › Opvallende vondstcategorie
- › Ondanks kwetsbaarheid bewaard gebleven
- › Getekend en overgeschreven
- › Circa 30 stukken papier met tekst
- › 'David' = bijbel?
- › Geen verder onderzoek...

Wijzende op
Als
O. Remm
madere
doen
uitgenodigd

et een zijk
is, loopt el
zo gang het
Heere daom hij gedaan
sloeg twaalf, toen wij
„Ds. Van V. zal
geen hooren. Met
laten in die woning
ken en als
8 uren bij de
wonende

DAVID
dier op
Middel
een a

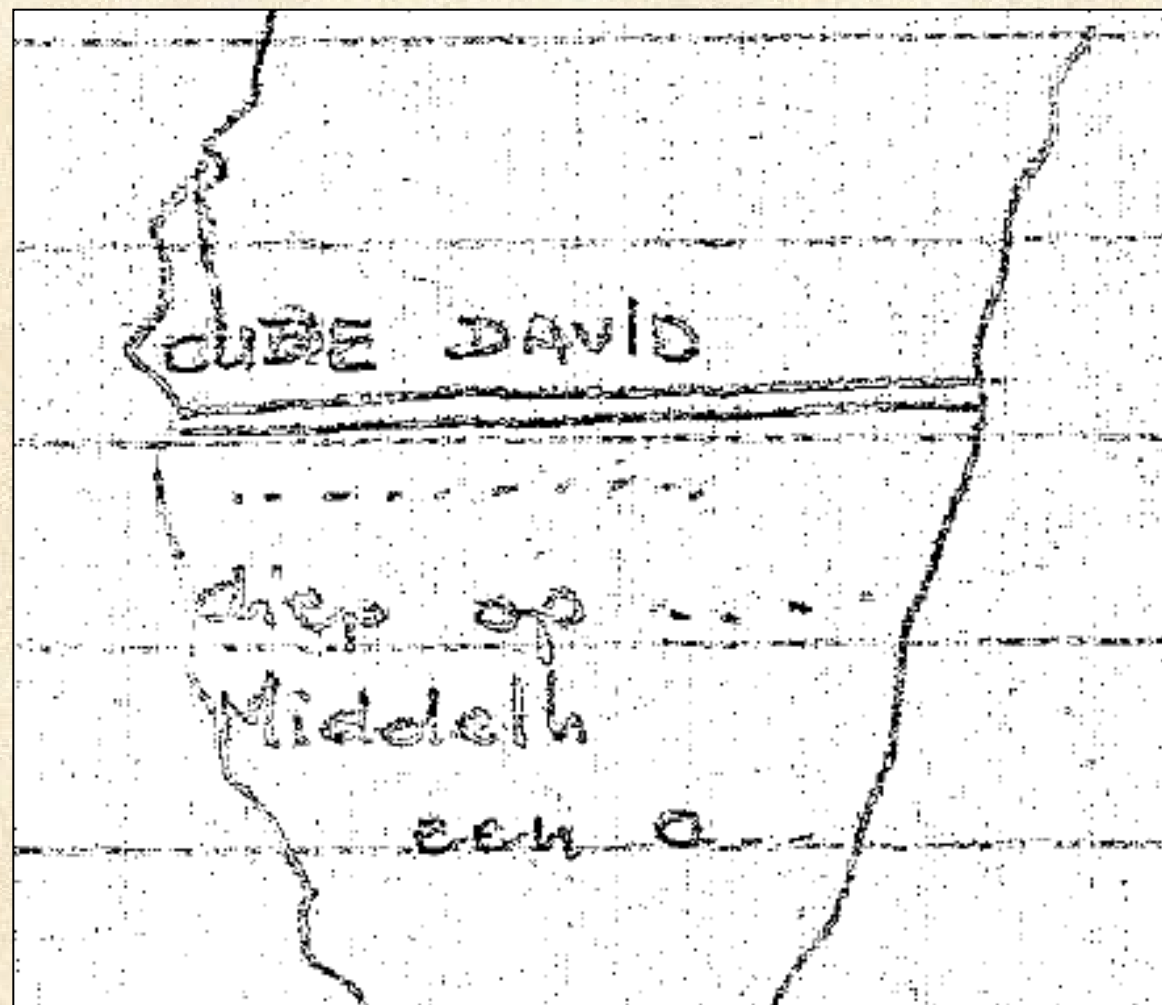
De ezaar
Z.M. uittezel
ders voor
oedige

Papiersnippers

- › *Zou een identificatie van de papiersnippers tot een betere datering van scheepswrak ZQ 18 leiden?*
- › Zoektocht in digitaal archief Koninklijke Bibliotheek
- › Zoektocht in verschillende digitale krantenarchieven
- › Steekwoorden, woordcombinaties, interpretaties van woorden

Papiersnippers

J. Verhagen, 1889. Oude David. Een geschiedenis uit het begin der afscheiding.

Papiersnippers

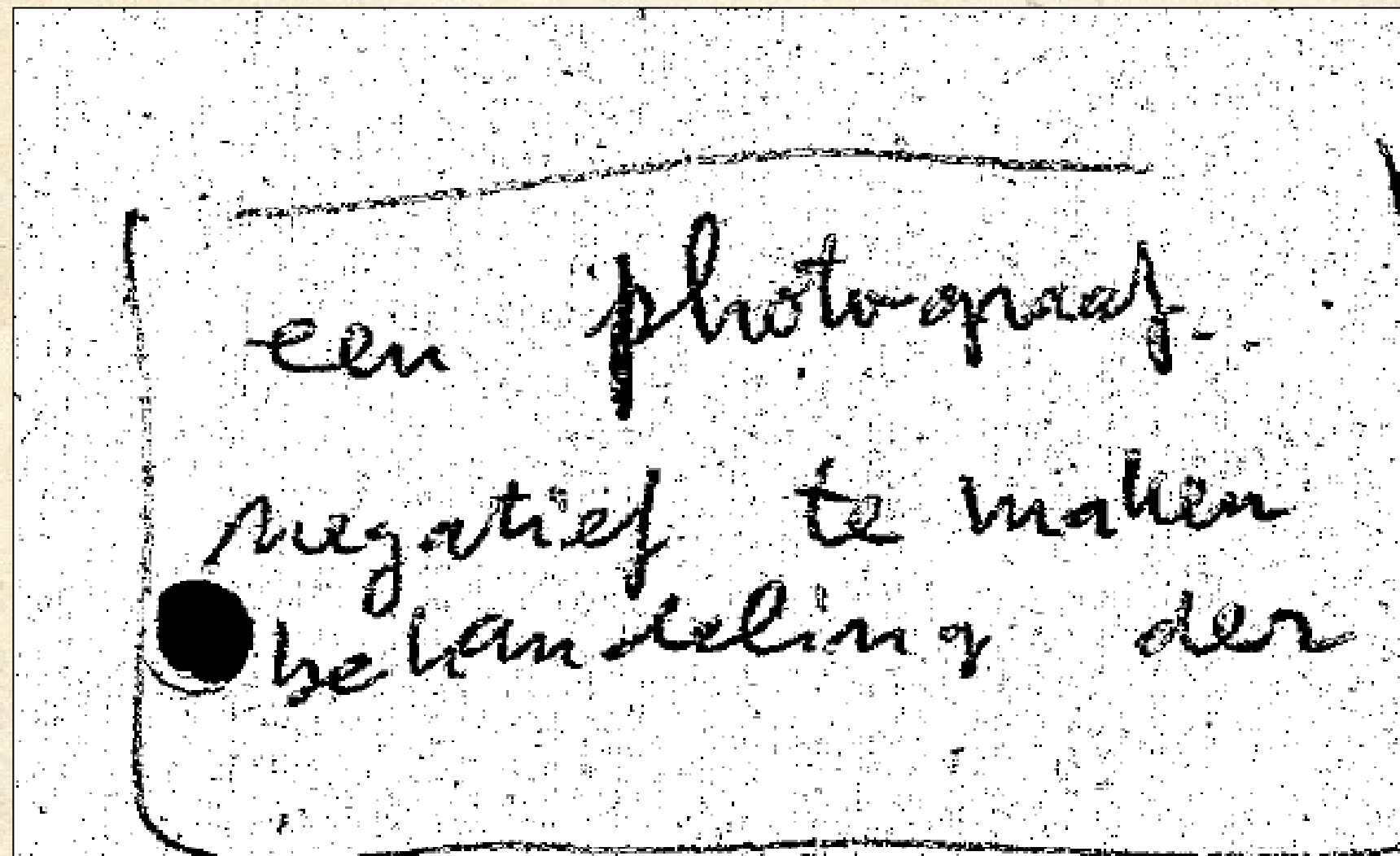
Nieuwe Veendammer Courant – 14 mei 1892

wijzende op
Als
O. Romm
nadere
doen
uitgenodigd

de Klein-Industrieën.
De voorzitter las daarna een tweetal brieven voor van den heer D. Douwes Azn. eveneens de vereeniging wijzende op het groote voordeel van coöperatie. Als voorbeelden waren aangehaald, de vereen. te Leeuwarden onder leiding van den heer O. Rommerts en de landbouwbond. Mocht de vereen. nadere uitzetting verlangen, dan was de heer Douwes bereid in eene volgende verg. hieraan te voldoen.

Papiersnippers

Nieuwe Veendammer Courant – 17 mei 1892

4. Hoe hersteld men verbleekte photographiën? Wanneer photographiën verbleekt zijn, tracht een **photograaf** daarvan in de eerste plaats een **negatief** te maken, opdat, wanneer bij de latere **behandeling** der beschadigde photographie, deze op de eene of andere wijze geheel bederven zou, van het bewuste **negatief** weder een nieuwe afdruk ~~kun gemaakt worden~~. De beschadigde photogra- phie wordt in warm water gelegd, waarna zij gemakkelijk van het carton te verwijderen is. Vervolgens zorgt men, dat geen stijtsel of lijm

Papiersnippers

- › 3 bronnen:
 - › Oude David (1889)
 - › Nieuwe Veendammer Courant (1890 – 1892)
 - › Duitstalige krant (?)
- › Conclusie: ZQ 18 is vergaan na 17 mei 1892, raakvlak met Veendam

Nr.	Medium	Aantal	Naam	Datering
1	Boek	2	Oude David, p. 17	1889
2	Boek	1	Oude David, p. 33	1889
3	Boek	1	Oude David, p. 49	1889
4	Krant	15	Nieuwe Veendammer Courant	03-02 en 24-03 1890
5	Krant	2	Nieuwe Veendammer Courant?	24-11-1890
6	Krant	1	Nieuwe Veendammer Courant?	26-11-1890
7	Krant	1	Nieuwe Veendammer Courant	14-05-1892
8	Krant	1	Nieuwe Veendammer Courant	14-05-1892
9	Krant	2	Nieuwe Veendammer Courant	17-05-1892
11	Krant	2	Nieuwe Veendammer Courant	1890?
12	Krant	?	Duitstalige krant	?

Nog maar een stapje verder...

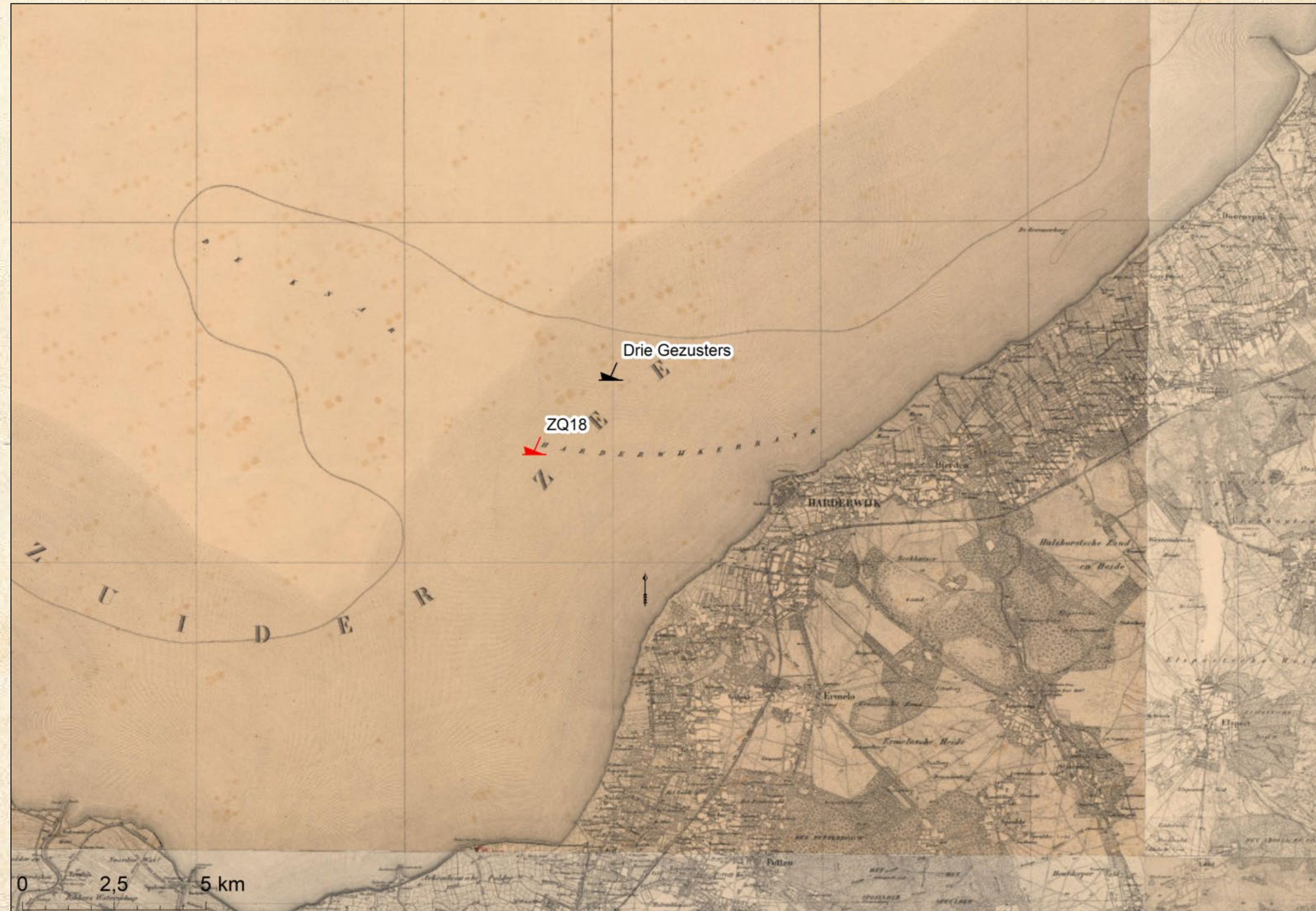
- › Nieuwe database scheepsrampen 19^e eeuw
- › Samengesteld met studenten GIA
- › Gericht zoeken naar wrakken en rampen mogelijk
- › Zoektocht ZQ 18:
 - › Scheepstype: tjalk
 - › Lading: steenkolen
 - › Vergaan: na 17 mei 1892
 - › Locatie: omgeving Harderwijk
 - › Herkomst: Veendam/Wildervank
- › Resultaat: 1 overeenkomst!

Datum	Wanneer	Bron	Type schip	Naam schip	Naam schipper	Grootte schip	Herkom	Lading	Waar
30-7-1902	29-7-1902	Algemeen Handelsblad	tjalk	De Fortuin	W. Broeksma		Deventer	106.500 K.G. 1 bij Enkhuizen, op de punt van 't Zand	
3-9-1902	6-9-1902	Nieuwe Tilburgsche Courant	Tjalk	Geziena Henc	J. Biesen (Biezen)			Op de koers van Volendam-Elburg, ten noo	
24-11-1902	18-11-1902	Haagsche courant	tjalk	De Vrouw Aa	Foppen		Harderwijk	in het Enkhuizer zand	
24-4-1882	24-4-1882	De Standaard	Tjalk/Praam		R.J. de Boer		Lemmer	Hout	Onder Urk
13-3-1883	6-3-1883	Provinciale Drentsche en Asser courant	tjalkschip	Alida			Groningen	gerst	Bij Gaast
6-4-1883		Algemeen handelsblad	tjalkschip	Annegiena	Jan Spinder		Groningen	aardappelm	Bij Hindeloopen, , Langs de Makkumerwa
9-4-1883	7-4-1883	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant	tjalkschip					turf	Ter hoogte van Marken
10-8-1883	9-8-1883	Het nieuws van den dag	tjalkschip						Bij Oudemirdum
23-11-1883	22-11-1883	Het nieuws van den dag	tjalkschip	Zwerver	Kuilman		Gasselterni	steenkolen	In de haven van Lemmer
16-12-1883	14-12-1883	De grondwet	tjalkschip	Hendrika	R. de Vries			steenkolen en	Onder Marken, ten Z.O. van de vuurtoren,L
21-5-1884	19-5-1884	Leeuwarder Courant	Tjalkschip		O. Bok		Groningen	Riet	Bij de "Ketel Kribbe"
15-9-1886	12-9-1886	Het nieuws van den dag	tjalkschip	Ritske (voorh	J. Smit			vaten petrole	Nabijheid Lemmer, onder Oudemirdum, op
21-12-1886	18-12-1886	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant	tjalkschip	De Hoop	C. de Vries		Joure	turf	Op den berg in de Zuiderzee, ten westen va
24-5-1887	6-12-1886	Nederlandsche staatscourant	tjalkschip	De Hoop	P. Smeding	31 kuub	Dedemsva	koemest	Tussen het Zwolsche diep en de Ketel, op h
16-5-1888	14-5-1888	Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant	tjalkschip	De Vriendsch	Vleeschhouwer		Lemmer		Beoosten van Urk, witte ton op de staart va
3-5-1889	29-4-1889	Algemeen handelsblad	tjalkschip	De Jonge Jan	Christiaan Altena		Makkum		Kerktoeren Grootebroek even bewesten, de
16-7-1890	10-7-1890	Nederlandsche staatscourant	tjalkschip	Onderneming	P. Bulthuis	60 ton	Harlingen	ijzererts	1200m O.N.O van de vuurtoren van Marker
13-3-1891	11-3-1891	Het nieuws van den dag	tjalkschip	Vrouw Anneg	Kruse			rogge	W.Z.W. van de vuurtoren van Marken
1-4-1891	28-3-1891	Algemeen Handelsblad	Tjalkschip	Afina	Bocle Blijkam	49 ton	Sappemeer		6000m ten N. van Urk, halverwege de Fries
2-4-1891		Algemeen Handelsblad	Tjalkschip						Peiling: Toren Enkhuizen N.O. t N., Leekerh
3-5-1891		Algemeen Dagblad	Tjalkschip						In het Pampus, peiling: Lichthoek Hoek van
13-5-1891	1-4-1891	Nederlandsche staatscourant	tjalkschip						Peiling: kerktoeren Enkhuizen N.O. t. N, Oost
11-8-1891	9-8-1891	Leeuwarder courant	Tjalkschip	Zoo God wil	J. van Putte		Groningen	Waalsteen	Ten westen van de haven van Lemmer, 3/4
31-8-1891	29-8-1891	Leeuwarder courant	Tjalkschip	Gezina Anna	H. Smit			Metselsteen	In de buurt van de haven van Stavoren, aan
30-9-1891	27-9-1891	Nieuwe Veendammer courant	Tjalkschip	De vriendsch	H. Weber			Steenkool	op de hoogte van het Kouwezand (Vrouwe
27-6-1892	23-6-1892	Leeuwarder courant	tjalkschip		Hendrik van der Meer		Blokzijl	turf	Nabijheid Blokzijl
27-6-1892	23-6-1892	Leeuwarder courant	tjalkschip						Vrouwenzand
11-7-1892		Het nieuws van den dag	tjalkschip						Wagenpad, Medemblik
4-8-1892	25-7-1892	Nederlandsche staatscourant	tjalkschip	Twee Gebroe	J. Been		Amsterdam	kalkpuin	1000m uit de wal, tussen Enkhuizen en Med
11-3-1894	9-4-1894	Algemeen Handelsblad	Tjalkschip	Hoop van Ze	J. Terpstra			Mest	Op enige afstand van Stavoren
4-9-1894	1-9-1894	Algemeen Handelsblad	tjalkschip	Cathatina					BeN. Schokland

Vergelijking

Naam		ZQ 18
Type	Tjalk	Tjalk
Lading	Steenkolen	Steenkolen
Herkomst	Wildervank	Omgeving Veendam (krant)
Opvarenden	Gezin	Gezin
Ramplocatie	De Knar	De Knar
Datering	20-06-1893	Na 17-05-1892

Wraklocatie en wrakpeiling nagenoeg gelijk

Conclusie

- › ZQ 18 is de Drie Gezusters van schipper Meijer uit Wildervank
- › Met steenkolen geladen tjalk
- › Vergaan in de nacht van 19 op 20 juni 1893 nabij Harderwijk
- › Werk aan de winkel: wie is schipper Meijer precies?
- › Output: artikel, media, expositie 2027, doorkijkpaneel Zeewolde, boek

Tot slot

- › Achter ieder scheepswrak schuilt een verhaal
- › Persoonlijk leed, dramatische gebeurtenis
- › Draagt bij aan de identiteit van Flevoland
- › Landbouwgrond was ooit zee
- › Blijven vertellen, zodat we de verhalen niet vergeten!

Dank voor uw aandacht!

Waarom evalueren?

- Programma 5 jaar geleden vastgesteld
- Stand van zaken acties en routekaart
- Ontwikkelingen in erfgoedveld zoals ratificatie van het Verdrag van Faro, immaterieel erfgoed en Convenant Nedersaksisch

Opzet evaluatie

Werksessies & gesprekken

- Ambtenaren, gemeenten en provincie
- Archeologie & landschap
- Beeldvormende sessie
- Erfgoedinstellingen

Participatietraject

- Provinciale erfgoedtafel
- Erfgoedpolderen (Almere, Lelystad en Emmeloord)

Tijdslijn

- Evaluatie 2025
- Herijking 2026

Gesprek over het Erfgoedprogramma

Vraag 1:

Welke ontwikkelingen hebben jullie de afgelopen jaren gezien op het gebied van erfgoed binnen de provincie? Wat is jullie daarbij het meest opgevallen?

Vraag 2:

Als je kijkt naar wat er nu gebeurt binnen de provincie: wat gaat er al goed? En waar liggen volgens jullie kansen voor verbetering?